

Стаття надійшла до редакції 29.05.2021 р.

Перевірено на плагіат 03.06.2021 р.

унікальність – 93.88%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2021.19.158-165>

УДК 821.124(450)-22:81'42

НОМИНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ РАДІСТЬ У КОМЕДІЯХ ПЛАВТА

Надія Богданівна Чернюх, nadiya.chernyukh@gmail.com

викладач

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

У статті розглядаються засоби номінації емоційного концепту РАДІСТЬ та їх місце у формуванні однойменної концептосфери у комедіях Плавта. Засобами прямої номінації даного концепту є утворені від основи *gaud-* іменник *gaudium* та дієслово *gaudere*, які є домінуючими (63 %), похідні від основи *laet-*: іменник *laetitia*, прикметник *laetus* та дієслова *laetari* і *laetifico* (25 %), які формують ядро концептосфери. Приядерна зона виражається запозиченим з грецької мови прикметником *hilarus* (*hilaris*) та його похідними (*hilare*, *hilaritudo*) (12 %), а також іменником *voluptas* (13 %). Периферійними є засоби вторинної номінації, які актуалізують концепт РАДІСТЬ у відповідному контексті. Надзвичайно вагому роль у реалізації аналізованого концепту відіграє контекст на макрорівні, який є основним критерієм за відсутності інших маркерів.

Ключові слова: латинська мова, емоційний концепт, концептосфера радості, Плавт, комедія, номінація.

NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT JOY IN PLAUTUS' COMEDIES

Nadiya B. Chernyukh, nadiya.chernyukh@gmail.com

Lecturer

Danylo Halytskyi National Medical University of L'viv

The article considers the means of nomination of the emotional concept JOY and their place in the formation of the eponymous concept sphere in Plautus' comedies. The means of direct nomination of this concept are formed from the base *gaud-* noun *gaudium* and the verb *gaudere*, which are dominant (63 %), derivatives from the base *laet-*: noun *laetitia*, the adjective *laetus* and the verbs *laetari* and *laetifico* (25 %), which form the core of the concepts' sphere. The nuclear zone is manifested by the adjective *hilarus* (*hilaris*) borrowed from the Greek language and its derivatives (*hilare*, *hilaritudo*) (12 %), as well as the noun *voluptas* (13 %). Peripheral are the means of secondary nomination, which actualize the

© Chernyukh N. B. [Chernyukh N. B.], nadiya.chernyukh@gmail.com

Nominative Field of the Concept JOY in Plautus' Comedies [Nominatyvne pole konceptu RADIST' u komedijah Plavta] (in Ukrainian)

concept of JOY in the appropriate context. The context at the macro level, which is the main criterion in the absence of other markers, plays an extremely important role in the implementation of the analyzed concept.

Keywords: Latin language, emotional concept, concepts' sphere, of joy, Plautus, comedy, nominalization.

НОМИНАТИВНОЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТА РАДОСТЬ В КОМЕДИЯХ ПЛАВТА

Чернюх Надежда Богдановна, nadiya.chernyukh@gmail.com

преподаватель,

Львовський національний медичинський університет імені Данила Галицького

В статье рассматриваются средства номинации эмоционального концепта РАДОСТЬ и их место в формировании одноименной концептосферы в комедиях Плавта. Средствами прямой номинации упомянутого концепта выступают образованные от основы gaud- существительное gaudium и глагол gaudere, которые являются доминантными (63 %), а также производные от основы laet- существительное laetitia, прилагательное laetus и глаголы laetari и laetifico (25 %), формирующие ядро концептосферы. Околоядерная зона выражена заимствованным из греческого языка прилагательным hilarus (hilaris) и его производными (hilare, hilaritudo) (12 %), а также существительным voluptas (13 %). На периферии находятся средства вторичной номинации, актуализирующие концепт РАДОСТЬ в определенном контексте. Чрезвычайно важную роль в реализации упомянутого концепта играет контекст на макроуровне, который при отсутствии иных маркеров является основным критерием.

Ключевые слова: латинский язык, эмоциональный концепт, концептосфера радости, Плавт, комедия, номинация.

Одним із виявів панівної у сучасній лінгвістиці антропоцентричної парадигми є виокремлення у окремий напрям лінгвістики емоцій, яка, сформувавшись на перетині психології та мовознавства, досліджує зв'язок емоцій та мови. Вибір емоцій як об'єкта мовознавчого дослідження, зокрема, у вигляді емоційних концептів, тобто, етнічно, культурно зумовлених, складних, структурно-сміслових, ментальних, як правило, лексично і/або фразеологічно вербалізованих утворень, які ґрунтуються на певній поняттєвій основі і мають також культурну та образну складові [Красавский 2001, с. 60], не є випадковим, адже вони, будучи однією з найскладніших організованих систем людини, займають особливе місце в її житті. Як об'єкт лінгвістичного аналізу емоції характеризуються двоплановістю, реалізуючись як емоційне супроводження і

оцінка змісту мовлення та об'єктивно існуюча у вигляді мовних знаків реальність. Незважаючи на те, що вони є особистісним феноменом, їх експресивний компонент є соціальним, таким чином вони інтегрують об'єктивне та суб'єктивне, образне та поняттєве, статичне та динамічне, універсальне та національно-специфічне у спілкуванні між людьми [Дріч 2014, с. 22].

Згідно з К. Ізардом [Изард 2006, с. 22], емоції є однією із найсуттєвіших ознак людини.

Серед фундаментальних емоцій, які виокремлюються дослідниками, обов'язково фігурує емоційний стан радості [Изард 2006, с. 64; Tissari 2008]. Це не є випадковим, оскільки «радість є одним із найзначніших емотивних концептів, які належать до концептосфери будь-якої мови. Саме в цьому концепті більшою мірою виявляється антропоцентризм мовної картини світу, оскільки «концепт...радість більше, ніж будь-який інший... пов'язаний з людською особистістю, в житті якої важливе місце займає позитивний настрій» [Арсланбекова 2016, с. 365; пор. Дмитриева 2016, с. 108].

Емоційний концепт РАДІСТЬ неодноразово аналізувався у сучасних мовах [Абдурашитова 2006; Баркарь 2019; Дорменев 2014; Жаботинская 2013; Ostheeren 1964; Tissari 2008], однак, на матеріалі класичних мов, зокрема, латинської, подібний аналіз відсутній, що й зумовило наше звернення до цієї проблематики. Це, а також загальна спрямованість сучасної лінгвістики на вивчення засобів вербалізації фрагментів емоційної картини світу, зумовлює **актуальність** дослідження. Згаданий концепт виступає **об'єктом** дослідження, а його вербалізація у комедіях Плавта – **предметом**. **Метою** дослідження є виокремлення вербалізаторів концепту РАДІСТЬ та моделювання однойменної концептосфери як складової індивідуально-авторської картини світу Плавта.

Матеріалом для аналізу слугував корпус комедій Плавта.

В аналізованих творах концепт РАДІСТЬ здебільшого виражений засобами первинної номінації (126 фіксацій). Сюди належать іменники *gaudium*, *laetitia* «радість», *hilaritudo* «веселощі» дієслова *gaudeo* і *laetor* «радіти» та прикметники *laetus* «радісний», *hilarus* (*hilaris*) «веселий». Домінантними серед них є утворені від кореня **geh₂-u-* «радіти» [Rix 2001, р. 184] дієслово *gaudere* «радіти» (63 фіксації) та іменник *gaudium* «радість» (17 фіксацій) (1 а-б).

1 а) *Salvos sis, Mnesiloche, salvom te advenire gaudeo* (Pl. Bacch. 456).

1 б) *Tantum a portu adporto bonum, tam gaudium grande adfero* (Pl. Stich. 295).

Близькими за значенням і другими за частотністю вживання є утворення від кореня *laet-* етимологія якого не встановлена [De Vaan 2008, p. 323; Walde, Hofmann 1938, p. 750]. Сюди належать іменник *laetitia* «радість» (14 фіксацій), прикметник *laetus* «радісний» (11 фіксацій), дієслово *laetari* «радіти» (4 фіксації). Окрім них двічі у комедіях Плавта засвідчено складне дієслово *laetificare* «втішати» (2 а-г)

2 а) *Sed ego cesso hunc Hegionem onerare laetitia senem?* (Pl. Capt. 827).

2 б) *Amphitruo uxorem salutat laetus speratam suam* (Pl. Amph. 676).

2 в) *Immo vein etiam te faciam ex laeto laetantem magis?* (Pl. Ps. 324).

2 г) *Nunc ...alii laetificantur//meo malo et damno* (Pl. Aul. 724-725).

У лексикографічних джерелах іменники *gaudium* та *laetitia* трактуються як синоніми, пор.: *gaudium* “joy, delight, gladness” [Glare 1968, p. 755] та *laetitia* “joy, gladness, pleasure, delight” [Glare 1968, p. 996], однак, античні автори диференціювали їх за відтінками значень. Цицерон у «Тускуланських бесідах» характеризує *gaudium* та *laetitia* наступним чином: *cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem inaniter et effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens vel nimia dici potest* (Cic. Tusc. 4, 6, 13) «коли душа хвилюється згідно з розумом, тоді це називається радістю (*gaudium*); коли ж душа хвилюється понад міру, тоді це можна назвати нестримною або надмірною радістю (*laetitia*)». Подібно характеризується *laetitia* і у Авла Геллія: *exsultatio quaedam animi ... efferventior* (Gell. 2. 27). Згідно зі словником Е. Форчеліні [Forcellini s.v. *gaudium*], *gaudium* є станом внутрішньої радості, тоді як *laetitia* передбачає зовнішнє вираження емоцій [Forcellini s.v. *laetitia, laetor*], хоч ця різниця часто нівелювалася [Forcellini s.v. *gaudium*]. Приклад такої нівеляції представлено у наступному випадку (2 д), де обидва іменники не розрізняються за значенням:

2 д) *Dei deaeque omnes, vobis habeo merito magnas gratias, // Quom hac me laetitia adfecistis tanta et tantis gaudiis* (Pl. 1273-1274).

На позначення стану радості Плавт вживає також запозичений з грецької мови прикметник *hilarus* (*hilaris*) «веселий» (гр. ἵλαρός) та його похідні – прислівник *hilarare* «весело» (13 фіксацій) та іменник *hilaritudo* «веселощі» (2 фіксації) (3 а-в), який підкреслює виражальний бік аналізованої емоції.

3 а) *Fac nos hilares hilariores opera atque adventu tuo* (Pl. Stich. 739).

3 б) *Hospes me quidam adgnovit, ad cenam uocat. // Venio, decumbo, acceptus hilare atque ampliter* (Pl. 98-99).

3 в) ... *onera te hilaritudine* (Pl. Mil. 677).

Для номінації згаданої емоції Плавт вживає також іменник *voluptas* (та його апокопований варіант *volup*) (13 фіксацій) (4 а-б):

4 а) *Voluptas nullast navitis, Messenio, // Maior ... quam quando ex alto procul // terram conspiciunt.* (Pl. Men. 226-228).

4 б) *Nimiast voluptas, ubi diu afueris domo, // Domum ubi redieris...* (Pl. Stich. 523-524).

Первинно вживаючись зі значення «насолода», цей іменник розширив свою семантику, позначаючи джерело емоції [Forcellini s.v. *voluptas*]. У подібних випадках йдеться про метонімічну транспозицію – перенесення назви емоції на об'єкт або подію, які її викликали. Така транспозиція супроводжується зміною статусу іменника, який з абстрактного переходить у конкретний. Принагідно відзначимо, що цей іменник часто вживається у еротичному контексті для номінації об'єкта пристрасті. На думку К. Остгера [Ostheeren 1964], в дохристиянську епоху емоція радості сприймалась крізь призму зовнішніх подразників, того, що можна було побачити або почути. Таке отождествлення емоції з її зовнішніми проявами та її збудником було притаманним для всіх індоєвропейських мов [Арсланбекова 2016, с. 366].

У аналізованих комедіях іноді засвідчено також поєднання *voluptas* із *gaudium* (4 в).

4 в) **НА.** *Gaudio ero vobeis* - **АД.** *At ... nos voluptati tibi* (Pl. Poen. 1217).

Засобами вторинної номінації радості є лексеми, які стосуються її зовнішнього вираження. Серед них в аналізованих комедіях поодинокі засвідчено дієслово *ridere* «сміятися» та його похідні – *risus* «сміх», *ridiculus* «смішний» (5 а – в).

5 а) *Numquam ecaster ullo die risi adaeque* (Pl. Cas. 857).

5 б) *Nequeo ... risum admoderari* (Pl. Mil. 1073).

5 в) *Quando adbibero, adludiabo: tum sum ridiculissimus* (Pl. Stich. 382).

До засобів вторинної номінації ми також зараховуємо вжитий у відповідному контексті іменник *lacrima* «сльоза» (5 г).

5 г) *... prae laetitia lacrimae prosiliunt mihi* (Pl. Stich. 464).

Важливу роль у формуванні концепту РАДІСТЬ відіграє контекст, який за відсутності безпосередніх номінацій є єдиним джерелом, що дозволяє констатувати наявність згаданого емоційного стану. Іноді маркерами такого контексту є лексеми з виразно позитивною конотацією (*lubens* «охочий», *suavis* «приємний», *opportunitas* «сприятлива нагода», *bonum* «добро», тощо), які входять до складу синтаксичних структур, що характеризуються підвищеною

емоційністю (6 а-б).

6 а) *Erilis patria, salve, quam ego biennio, // postquam hinc in Ephesum abii, conspicio lubens* (Pl. Bacch. 170-171).

6 б) *Quid est suavius, quam bene rem gerere, // bono publico, sic ut ego feci heri, // cum emi hosce homines* (Pl. Capt. 498-500).

Виокремивши вербалізатори емоційного концепту РАДІСТЬ, перейдемо до визначення їх місця у структурі однойменної концептосфери у комедіях Плавта. Традиційно у її будові виокремлюють ядро, приядерну зону і ближню та дальню периферію. Ядро й приядерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [Бабенко 2004, с. 61; Маслова 2007, с. 35].

Отримані дані дають підстави стверджувати, що ядро індивідуально-авторської концептосфери РАДІСТЬ у аналізованих творах формують найчастотніші і стилістично нейтральні лексеми *gaudium, gaudere, laetitia, laetari, laetus*. Приядерна зона представлена іменником *voluptas*, прикметником *hilarus (hilaris)* та його похідними, які, зберігаючи сему «радісний стан», відрізняються від ядерних лексем відтінками значень, ближня периферія репрезентована засобами вторинної номінації (*risus, lacrima*) а дальня – відповідним контекстом і ситуаціями.

Підсумовуючи, відзначимо, що для вираження емоційного стану радості Плавт переважно використовує засоби первинної номінації, які формують ядро та довколаядерну зону, і доволі обмежено - можливості периферії.

Очевидно, що хронологічні, жанрові та авторські рамки, якими обмежується представлена розвідка не дозволяють екстраполювати її результати на весь корпус римської літератури, тому перспективним видається дослідження згаданого концепту на ширшому фактичному матеріалі, зокрема, з урахуванням граматичних засобів та синтаксичних структур, які застосовуються для його актуалізації.

Література:

1. Абдурашитова Ш. Б. «Метафорическое представление концепта "радость" в крымскотатарском языке.» *Культура народов Причерноморья* 91 (2006): 7-9.
2. Арсланбекова Н. Э. «Концепт «радость» в языковом сознании британского и русского народов : историко-этимологический аспект.» *Проблемы истории, филологии, культуры* 2 (2016): 364–371
3. Бабенко Л. Г. *Лингвистический анализ художественного текста* (Москва: Флинта, Наука, 2004), 496.
4. Баркарь У. Я., Лисевич І. Б. «Зміст і структура концептів радості / Freude та горе / Kummer у німецьких та українських народних казках.» *Науковий вісник Міжнародного*

© Чернюх Н. Б. [Чернюх Н. Б.], nadiya.chernyukh@gmail.com

Номінативне поле концепту РАДІСТЬ у комедіях Плавта [Номинативное поле концепта РАДОСТЬ в комедиях Плавта] (Українською / На укр. яз.)

гуманітарного університету. Серія «Філологія» 43, т. 1 (2019): 135-138.

5. Дмитриева Ю. В. «Эмоциональный концепт "радость" и его отражение лексико-фразеологическими средствами языка (на материале английского, немецкого и русского языков).» *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 6 (60), ч. 1 (2016): 108-110.

6. Дорменев В. «Понятійний складник концепту «радість» у німецькій та англійській мовах.» *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство* 5 (2014): 75-79.

7. Дріч Ю. С. «Номінативне поле концепту 'радість' / 'печаль' в українській мові: етимолого-культурологічний аспект.» *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* 11 (2014): 22-25.

8. Жаботинская С. А. «Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции).» *Когниция, коммуникация, дискурс* 6 (2013): 47-76.

9. Изард К. Э. *Психология эмоций* (СПб.: Питер, 2006), 464.

10. Красавский Н. А. *Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах*: монография (Волгоград: Перемена, 2001), 495.

11. Маслова В. А. *Введение в когнитивную лингвистику*: учебное пособие (Москва: Наука, 2007), 293.

12. De Vaan M. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages* (Leiden: Brill, 2008. XIII), 825.

13. Forcellini Ae. *Lexicon totius Latinitatis*, <http://lexica.linguax.com/forc2.php> (дата звернення 20. 10. 2020).

14. Glare P. G. W. *Oxford Latin Dictionary* (Oxford: Clarendon Press, 1968. XXIII), 2126.

15. *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, hrsg. Helmut Rix, Martin Kümmel, 2-te Aufl. (Wiesbaden: Reichert, 2001), 823.

16. Ostheeren K. *Studien zum Begriff der "Freude" und seinen Ausdrucksmitteln in Altenglischen Texten* (Berlin: Freie Universität Berlin, 1964), 288.

17. Tissari H. «Happiness and Joy in Corpus Contexts: A Cognitive Semantic Analysis.» *Happiness: Cognition, Experience, Language*, ed. A. B. Pessi, M. Salmela, H. Tissari (Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2008): 144-174.

18. Walde A., Hofmann J. B. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1: A–L (Heidelberg: Winter, 1938. XXXIV), 872.

References:

1. Abdurashitova, Sh. B. «Metaforicheskoye predstavleniye koncepta "radost'" v krymsko-tatarskom yazyke [Metaphorical representation of the concept "joy" in Crimean-Tatarian language].» *Kultura narodov Prichernomorya* 91 (2006): 7-9 (In Rus.).

2. Arslanbekova, N. E. «Koncept "radost'" v yazykovom soznanii britanskogo i russkogo narodov: istoriko-lingvisticheskiy aspekt [The concept "joy" in linguistic consciousness of British and Russian people: historical-etymological aspect].» *Problemy istorii, filologii, kul'tury*. 2016 (2). 364–371 (In Rus.).

3. Babenko, L. G. *Lingvisticheskiy analiz khudozhestvennogo teksta [Linguistic analysis of artistic text]* (Moscow: Flinta; Nauka, 2004), 496 (In Rus.).

4. Barkar', U. Ya., Lysevych, I. B. «Zmist i struktura konceptiv radist'/Freude ta hore/Kümmen u nimeckikh ta ukrayins'kykh narodnykh kazkakh [Meaning and structure of the concepts joy/Freude and grief/Kümmen in German and Ukrainian folk tales].» *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya "Filolohiya"* 43/1 (2019): 135-138 (In Ukr.).
5. De Vaan M. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages* (Leiden: Brill, 2008. XIII), 825.
6. Dmitriyeva, Yu. V. «Emocional'nyy concept "radost'" i yego otrazheniye leksiko-frazeologicheskimi sredstvami yazyka (na material angliyskogo, nemeckogo i russkogo yazykov) [The emotional concept "joy" and its reflection with lexical-phraseological means of language (on the material of English, German and Russian)].» *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki* 6 (60/1) (2016): 108-110 (In Rus.).
7. Dormenyev, V. «Ponyatiyny skladnyk konceptu "radist'" u nimeckiy ta anhliys'kiy movakh [The notional component of the concept "joy" in German and English].» *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeyskoho nacionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya: Filolohichni nuky. Movoznavstvo* 5 (2014): 75-79. (In Ukr.).
8. Drich, Yu. S. «Nominativne pole konceptu 'radist'/'pechal'» v ukrayinskiy movi: etymoloho-kulturolohichnyy aspekt [The nominative field of the concept 'joy'/'grief' in Ukrainian: etymological and cultural aspect].» *Naukovyy chasopys NPU smeni M. P. Drahomanova. Seriya 10: Problemy hramatyky i leksykolohiyi ukrayinskoyi movy* 11 (2014): 22-25 (In Ukr.).
9. Zhabotinskaya, S. A. «Imya kak tekst: konceptualnaya set' leksicheskogo znacheniya (analiz imeni emocii) [Nomen as text: conceptual net of lexical meaning (analysis of nomen of emotion)].» *Kogniciya, kommunikaciya, diskurs* 6 (2013): 47-76. (In Rus.).
10. Forcellini Ae. *Lexicon totius Latinitatis*, <http://lexica.linguax.com/forc2.php> (Access 20. 10. 2020).
11. Glare, P. G. W. *Oxford Latin Dictionary* (Oxford: Clarendon Press, 1968. XXIII), 2126.
12. Izard, K. E. *Psikhologiya emociy [Psychology of emotions]* (SPb.: Piter, 2006), 464 (In Rus.).
13. Krasavskiy, N. A. *Emocionalnyye koncepty v nemeckoy i russkoy lingvokulturakh: monografiya [The emotional concepts in German and Russian linguoculture: monography]*. (Volgograd: Peremena, 2001), 495 (In Rus.).
14. *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, hrsg. Helmut Rix, Martin Kümmel. 2-te Aufl. (Wiesbaden: Reichert, 2001), 823.
15. Maslova, V. A. *Vvedeniye v kognitivnyuyu lingvistiku [The introduction to the cognitive linguistics]* (Moscow: Nauka, 2007), 293 (In Rus.).
16. Ostheeren K. *Studien zum Begriff der "Freude" und seinen Ausdrucksmitteln in Altenglischen Texten* (Berlin: Freie Universität Berlin, 1964), 288.
17. Tissari H. *Happiness and Joy in Corpus Contexts: A Cognitive Semantic Analysis. Happiness: Cognition, Experience, Language*, ed. A. B. Pessi, M. Salmela, H. Tissari (Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2008): 144-174.
18. Walde A., Hofmann J. B. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1: A–L (Heidelberg: Winter, 1938. XXXIV), 872.